

mtatkki

Hungarian Academy of Sciences
Centre for Social Sciences
Institute for Minority Studies

A PDF fájlok elektronikusan kereshetőek.

A dokumentum használatával elfogadom az
[Europeana felhasználói szabályzatát](#).

David Rieff
Terápia vagy demokrácia?
A kulturális háború húsz éve

Csak az veheti teljesen komolyan az amerikai kulturális háború legutóbbi két évtizedét, aki még soha nem hallott egyetlen dühből leadott lövést sem. Ez persze nem azt jelenti, hogy az egyetemek humán tanszékein és a kulturális alapítványoknál - de másutt is - végbement radikalizálódási folyamat hatásai elhanyagolhatók lennének. Ezt tanúsíthatják azok is, akiknek állását nem kellően radikális nézeteik miatt nem véglegesítették, s ma már szép számmal akadnak olyan tanárok, akik egyszer csak egy szétesett osztályban, és nem egy esetben a faji és nemi érzéketlenség vádjával találták szembe magukat. Egy egyetemi kinevezés elutasítása azonban nem ugyanaz, mintha lelőnének valakit; még ha erről az angol tanszékek megtámadott konzervatívjai másképp vélekedhetnek is. A "kultúrháború" kifejezés példázza a legjobban, hogy a metaforikus gondolkodás, amelyhez korunk oly szenvedélyesen ragaszkodik, nem más, mint óvszer az értelem ellen.

Nincs tehát háború, ez nyilvánvaló, főleg annak, aki már járt igazi harctéren is. Az pedig, hogy egy társadalom oly sok energiát pazarol arra, ami alig több, mint egy tantervi vita, egy olyan országban, ahol a legtöbb ember az iskolából kikerülve szinte azonnal elfelejt mindent, amit megtanult, és annak az eldöntése, hogy politikai, kulturális és erkölcsi szempontból hogyan lehet igazságosan támogatni a művészeteket egy olyan társadalomban, amely a művészeteket, a nyugat-európai és kelet-ázsiai normákhoz képest, nem sokra becsüli, csak megerősíti azt a tényt, hogy az Egyesült Államok társadalma - széthasadottságával együtt - továbbra is rendkívül szerencsés társadalom. Amerika párnázott ajtóin továbbra sem hatolhatnak át a külvilág nyomasztó gondjai-bajai, amelyek nem a kulturális túlélésért vagy "képviselésért" háborúzókat, hanem a tényleges életben maradásért küzdőket sújtják.

Mielőtt azonban rátérnénk az úgynevezett kulturális háború és az Amerikában jelenleg végbemenő nagyon is valódi kulturális változások taglalására - már csak a minden nap éhező gyermekek, az etnikai tisztogatásoknak áldozatul esett burundi és közép-boszniai falvak menekülttáborokban senyedő lakosai, a favelák és bidonville-ek lakói, és a több tucat országban taposóaknákkal bevetett földeken robotoló parasztok miatt is -, nem árt emlékeztetni arra, hogy ez a vita mindig is azoknak a vitája lesz, akik többnyire egész jól elvannak problémáikkal, amelyek megoldása - bármi legyen is az - sokba biztos nem kerül nekik.

Mindenesetre tény, hogy az Egyesült Államok ijesztő gyorsasággal alakul át, ha nem is kultúramentes övezetté, de mindenképpen olyan helyé, ahol a művészetek és a humán tudományok szerepe jóval kisebb, mint a kereskedelemé, a szórakoztatóiparé és a terápiáé, és így bármiféle kultúráról folytatott vitának óhatatlanul kisebb a súlya, mint ahogy élharcosai feltűntetik. A decibelszint továbbra is magas, aminek részben az az oka - ahogy Henry Kissinger magyarázta egyszer az egyetemi belharcok kíméletlenségét -, hogy a tét annyira kicsi.

Nem kétséges, hogy az amerikai kultúra folytonos mozgásban van. Az utóbbi három évtized társadalmi és kulturális változásai következtében gyökeresen átalakult az is, ahogy a kultúrát

létrehozzák, fogyasztják és értelmezik, ami sokak számára, ha a háborúval nem is, de a szorongás és a bizonytalanság érzésével járt együtt. Ha az 1940-es és 50-es évek kulturális normái - és még sok minden más abban az aranyfűstös, konformista korszakban - nem tűnnek annyira megingathatatlanok, talán a történetek okozta sokkhatás sem lett volna oly erős. A kérdés azonban továbbra is az, vajon - miként a multikulturalizmus szószólói és opponensei egyként bizonygatják - tényleg a feje tetejére állt-e az amerikai norma, vagy inkább arról lehet szó, hogy az éppen berendezkedő új kulturális rezsim visszatér ahhoz a középszerűségen alapuló szemlélethez, ami szinte mindvégig jellemzője volt az amerikaiak kultúrához való viszonyának a nemzet történelme során.

A kiszorulóban lévő hagyományos, európai szemlélet nem igazán az amerikaiak sajátja; létrejött inkább annak az 1930-as években érkezett több ezer németországi zsidó menekültnek köszönhető, akik között aránytalanul nagy számban fordultak elő egyetemi értelmiségiek, és akik többsége mindvégig hű maradt a magas kultúra európai eszményéhez. Az effajta nézetek mindig furán álltak az amerikaiaknak.

E menekültek közül, akik egy igazi háború elől kerestek menedéket itt, ma már csak kevesen élnek. Időközben rendkívül jelentős politikai és demográfiai változások mentek végbe Amerikában. Az Egyesült Államok, az amerikai indiánok kiirtása óta először, egy fajilag kettéosztott országból bevallottan soknemzetiségű ország lett. Egy bevallottan soknemzetiségű ország pedig nem valószínű, hogy kizárólag Európára gondol, amikor leltárt készít tradícióiról, és megpróbálja végiggondolni, mit érdemes közülük továbbörökítenie. A "Fehér Köztársaság" le hanyatlásának beláthatatlanok a következményei az angolszász és

a fehér etnikai viselkedéskultúrában egyaránt, s e változásokat társadalmunk még csak nemrég kezdte el megemészteni. Ez a demográfiai sokk ráadásul egy olyan időszakban érte az embereket, amikor a tudáson alapuló tekintély mind vallásos, mind világi értelemben vett eszméjének összetartó ereje szertefoszlóban van. Egy olyan világban, ahol a papok gyakran úgy beszélnek, mint a terapeuták, ahol a felnőttek úgy öltözködnek, mint a kamaszok, ahol utcai reklám-rikkancsok szajkózzák az emberek egyenjogúsításának ígéit, és ahol a - mégoly felszínes - egyenlőségi és közvetlenség az otthonokban és a munkahelyeken is diadalmaskodni látszik, ott a régi hierarchiáknak és kulturális bizonyosságoknak nincs esélyük.

Ez azonban nem azt jelenti, hogy ami most történik, példa nélkül álló. Akárcsak a növekvő jövedelmi különbségek, amelyek következtében az amerikaiak húsz százaléka egyre jobban elszakad a népesség nagyobbik hányadától - ez sem újdonság. Történelmi távlatból inkább úgy tűnik, hogy az elmúlt fél évszázad az, ami eltért a normálistól. Talán nem (kulturális) háborút vívunk, hanem csupán visszatértünk kultúránk gyökereihez.

Egy kevésbé demokratikus Amerika

Henry Ford, nem pedig valami multikulturalista professzor, intézte el azzal a történelmet, hogy "üres duma az egész". Ebből a radikális meglátásból logikailag egyenesen következik az is - amit a politikailag reakciónak számító Ford soha nem gondolt, és biztosan visszautasított volna -, hogy a hierarchia is csak duma. Ennek ellenére Ford T-modellje inkább csökkentette az osztálykülönbségeket, mint annak a szocialista szakszervezetnek az agitációi, amelyek

megsemmisítéséért Ford minden tőle telhetőt megtett. Még ha az amerikai életet a kezdetektől mélyen átítató egalitárius szemlélettől eltekintünk is, nyilvánvalónak kellett lennie, hogy az amerikaiakat, akik az országúton egyenlők voltak, már nem sokáig lehet korlátozni a társadalmi alkalmazkodás azon fogalmaival, melyek a fordí forradalom előtti amerikai életet jellemezték. A soron következő technológiai és kereskedelmi vívmányoktól - televízió, háztartási gépek, gyorsétkeztetés, számítógépek, Internet - már csak egy újabbat rogyant az a világ, amely az első ütést Henri Ford újításától kapta.

Természetesen, ha a hierarchia megszűnéséről beszélünk, az nem ugyanaz, mintha a demokrácia beköszöntéről beszélnénk, bármennyire ennek ellenkezőjét állítják is a technológiaszektor olyan vezéralakjai, mint Bill Gates (Microsoft) és Andrew Gore (Intel), valamint a millenniumi kapitalizmus olyan folyóiratai, mint a Wired és a Fast Company. Valójában e két fogalom összemosása a jelenkori kapitalista éra egyik legbriliánsabb húzása Amerikában, ahol ha a vallás továbbra is a nép ópiuma maradt, a technológia az Új Osztály ópiuma lett.

A valóság azonban teljesen más képet mutat. Az aránytalanul eltérő jövedelmek a szegények és gazdagok között, az oktatástól a várható életkorig mindenben megnyilvánuló, egyre mélyülő különbségek Amerikája, ha lehet, ma még kevésbé demokratikus (bár a rasszizmus és a nők elnyomása enyhült), mint 1950-ben volt. De egy olyan korban, amikor a vállalati tisztviselők már nem kötnek nyakkendőt és a keresztneveikön szólítják főnökeiket, a reklámozók pedig - ahogy a kritikus Thomas Frank kiváló elemzéséből is kiderül - a kultúra elleni lázadás szellemét idéző képek segítségével próbálnak meg eladni az autótól a pizzáig mindent, amit lehet, könnyebb azt hinni, hogy ami éppen történik, az egyenjogúsítás, és nem valaminek a leplezése. S miközben mindez végbement a munkahelyeken és az amerikai élet mindenütt jelenvaló háttérzajaiban, a reklámokban, a multikulturalizmus és az identitáspolitikai végigsöpört az egyetemeken, kulturális alapítványokon és múzeumokon, még valóságosabbé téve a valóságra húzott álcát. Úgy tűnik, a régi kultúrának mindenütt befellegzett.

A baj csak az, hogy minden megváltozott, kivéve egy dolgot: az alapvető erőviszonyokat. Az üzleti világban minden korábbinál könnyebben kirúghatnak valakit, gyakorlatilag bármilyen indokkal, de az igazgatóság is bármikor időlegesen felfüggesztheti a vállalat részvényjegyzését. Az alkalmazott azonban még akkor is Bobnak szólíthatja főnökét, amikor a biztonsági őr kíséretében kilép az ajtón, és elindul arra a csoportos terápiára, amit vállalata szervezett a "karcsúsítási program" keretében. Az a változás, ami az újbaloldalnak a vietnami háború végén bekövetkezett összeomlása után ment végbe a politikai radikalizmusban, e realitásokat csak kiismerhetlenebbé tette.

Ami igazán figyelemre méltó, az, hogy az amerikai korporatív kultúra és a művészeti avantgárd, valamint az Egyesült Államok politikai baloldala milyen szépen összeillik. Azáltal, hogy a hangsúly az osztályalapú megközelítésről áttevődött a nagyrészt a faj és a nem - a DNS-nek a társadalmi feltételeinket kódoló szakaszainak - fogalmára, Amerikában az egyetlen hierarchia, amely valóban számít: a vagyon hierarchiája, ha lehet, még nagyobb biztonságban érzi magát. Ennek az az oka, hogy a multikulturalistáknak, minden színészkedésük ellenére, igazából nincs semmi bajuk a kapitalista rendszerrel, annak működésével és hegemoniájával, amíg nemcsak fehér férfi főnökök, hanem női főnökök és színes főnökök is vannak.

Azáltal, hogy a radikálisok megszabadultak az osztályalapú politizálás béklyójától, fő problémájuk immár a bejutás és a képviselés lett. Ezt a korporatív elit - messze nem a multikulturalisták támadásától tartva - a maga részéről úgy ahogy, de üdvözölte, a kulturális konzervatívok nem kis bosszúságára. Méghozzá azért üdvözölte, mert a vezető üzleti körök semmilyen szempontból nem találják fenyegetőnek az új kulturális revíziókat. Ellenkezőleg, új fogyasztók, új profitközpontok, a tehetség új érdekszövetségei tűnnek fel a láthatáron.

A tradicionális esztétikai alapelvek és esztétikai hierarchiák ellen intézett támadásukhoz képest az identitás- politika bajnokai meglepően szelídek, amikor a kapitalizmust kell támadni. Ezen azonban nincs mit csodálkozni, hisz az általuk dicsőített tömegkultúra - a professzionista sportoktól a könnyűzenéig - a jelenkori fejlett kapitalizmus egyik legjelentősebb iparcikke. Talán az is közrejátszik visszafogottságukban, hogy - a környezetvédelem és a pozitív diszkrimináció kérdéskörén túl - a korporatív körök nem fogékonyak a változtatásra. Ezzel szemben a kulturális és művészeti szféra könnyű és sikerélményt adó célpontnak látszik.

Ennek is megvannak a történelmi előzményei. Az amerikai oktatás történetében mind a fundamentalisták, mind a progresszívek - Frances Fitzgerald író szavaival - "erősen hajlottak arra, hogy az iskolák a világot vagy az országot mint ideális konstrukciót mutassák be". Abban az Amerikában, ahol az effajta gondolkodásmód és az a hit, miszerint - ahogy Whitman írja - "felcserélődött a múlt és a jelen", jól megfér egymással, miért kellene hát a kulturális tradícióknak bármiféle különleges védelmet élvezniük?

Ebben az amerikai utópizmusban persze mindig fellelhető volt egy mélyen utilitarista hajlam, az a meggyőződés, hogy a kultúra - hasonlóan az oktatáshoz - azért értékes, mert növeli, ahogy Emerson nevezte, az "önbizalmunkat", vagy ahogy, sajnos, ma mondjuk, önértékelésünket. Az irodalmi kánon megváltoztatása, régi ünnepek eltörlése és újak bevezetése: egyéni vagy közösségi lelki üdvünknek ennyi az ára, ami nem tűnik túl soknak az amerikaiaknak, s nem csak azoknak, akiket az New Age ideológiái, a multikulturalizmus vagy az identitáspolitika vezérel.

Az átértékelések - különösen az oktatásé - gyakori eseményei az amerikai történelemnek. Úgy három évtized óta azonban egyre világosabban látható, hogy a tétek ez idő tájt némileg megváltoztak. A kérdés már nem csupán az, hogy felváltunk-e egy hierarchiát egy másikkal, mondjuk úgy, hogy az irodalomban Alice Walker műveinek helyére James Fenimore Cooperéit állítjuk, a történelemoktatásban pedig kiemeltebb szerepet szánunk az Algonkini Konföderációnak, mint a Magna Chartának, csak hogy - az oktatók szóhasználatával élve - minél "szélesebb látókörűek" legyünk, azaz jobban megfeleljünk az amerikai osztálytermek megváltozott demográfiai viszonyainak. Ennél sokkal fontosabb az a tény, hogy a társadalmi hierarchia fogalmainak presztízse megsűnőben van.

A novellista Edmund White-ot idézve, aki politikai és esztétikai utazgatásai során három évtized alatt jutott el a nabokovi esztéticizmustól az identitáspolitikához, "a kánon - legyen az bármennyire korszerű és körültekintően kiegyensúlyozott - fogalma úgy, ahogy van, alkalmazhatatlan társadalmunkra. A multikulturalizmus eszméje számomra összeegyeztethetetlen egy kánonnal [...] Összeegyeztethetetlen azzal az egész szakmával, amelynek művelői jó és rossz osztályzatokat osztogatnak kritika gyanánt."

White e nézeteit egy esszében fejtette ki, amelyben az AIDS vagy az AIDS-esek által írt "AIDS irodalom" központi szerepét hangsúlyozza. Mondandójának lényege, hogy az

elnyomott közösségek tagjainak írásait kiemelt hely illeti meg a tantervben. White nézete nem más, mint a legtöbb élvonalbeli amerikai egyetem angol tanszékének szokványos bölcsessége. Amiben túlmegy azon, csak az, hogy váltig bizonygatja: sem a műalkotás létrehozója, sem fogyasztója nem képezheti bírálót tárgyát.

Esszéjében White megidézi az írásművészet elvarázsolt kertjébe itt-ott leereszkedő olvasók romantikus képzetét, akik előítéletmentesek és örökké nyitottak az új élmények befogadására. A valóságban ez a fajta kulturális legeltetés a kortárs tömegkultúrára jellemző. Hollywood és Burbank, a zeneipar és a Madison Avenue, mind erre az eszmére épül - és épült akkor, amikor az angol tanszékeket még a William Empson és I. A. Richards tanítványai töltötték meg, és maga White is esztéta volt -: félre az ősrégi hierarchiákkal, elő a szubjektív preferenciákkal. "A reklám", szavalja a CNN International reklámjait felvezető spot, "a választás jogát az Ön kezébe adja". A reklám emlékezteti a nézőket: a reklámoknak köszönhetik, hogy "találkozhattak néhány régi barátjuddal". Ezek a barátok persze árucikkek.

A reklámszövegíróknak el kell rugaszkodniuk a valóságtól, nehogy illúziórombolók legyenek. Az autóreklámokban az autó és sofőrje magányosan suhan egy széles országúton, nem egy közlekedési dugóban araszol munkába menet. A multikulturalista polemizálás hasonlóan kontextusmentes. Nem meglepő, hogy Amerikában erre a minden kötöttségtől mentes szabadságra igazában csak két millióban, a kozmopolita városok és gazdag villanegyedek sikeres művészei, valamint az egyetemisták körében van igény, s itt élvez a kulturális önmeghatározás és az intuitív kreativitás a legnagyobb tekintélyt.

A piac multikulturalizmusa

Mindenhol másutt a piac multikulturalizmusa tarol. A nagy filmstúdióknak, a lemeztársaságoknak, a fényes magazinok terjesztőinek és a reklámiparnak semmi érdeke nem fűződik ahhoz, hogy Coleridge-t továbbra is piederstálon tartsák. Miként White, ők is egy olyan kultúra támogatásában érdekeltek, amelyben minden ugyanolyan jó, mint bármi más. Árnyaltabban fogalmazva: a multikulturalistákat - ha a legjobb formájukat hozzák - az az évezredes vágy élteti, hogy az elsőből lesznek az utolsók, az utolsókból pedig az első. A tömegkultúra szállásainál számárá a kánon halálával az utolsó akadály is elhárult a piac abszolutizmusa elől. A White által elképzelt ideális olvasó látszólag immúnis a reklámmal szemben. Valójában azonban ritkán fordul elő manapság, hogy egy könyv felkeltené valakinek az érdeklődését. Ha reklámozzák, sikere van. Ha nem, megbukik.

A kivételek - a meglepetésszerű sikert elérő saját kiadású könyv, a nagy közönséget vonzó, magát élőszóval "reklámozó" musical - nem érvénytelenítik a szabályt. Ellenkezőleg, a tömegkultúrát előállító ipar ugyanúgy használja fel ezeket az ismeretlen műveket, mint ahogy az amerikai első liga a baseballban a Dominikai Köztársaság ligáit. És ahol még nincs így, csak idő kérdése, hogy így legyen. A hollywoodi producerek fél szemmel a független filmeseket - azaz a tehetségek forrását - figyelik, és ugyanez történik az irodalomban, a képző-, a zene- és a táncművészetben, ha haszon húzható belőle.

Hogy milyen jelszavakba csomagolták ezeket a műveket, szinte lényegtelen. A "L'imagination au pouvoir"-t, az 1968-as francia diáklázadás jelszavát ugyanúgy felhasználták később a Walt

Disney társaságok vagy George Lucas Industrial Light and Magic stúdiója, mint a maoista forradalmárok. Miként a kulturális hierarchiák eltüntetése szinte kizárólag azokat juttatta előnyös helyzetbe, akik kellő pénzügyi erőforrások birtokában reklámozni tudták produkcióikat (elég csak arra gondolni, hogy - másság ide vagy oda - Amerika stilisztikailag és intellektuálisan mily növekvő ütemben uniformizálódik). A művészi sikerek és kudarcok fogalmi érvénytelenségének bizonygatása pedig nem szembeszállás valamivel, hanem lemondás valamiről.

Az üdvözülés projektje

"Az aranykor nem mögötted, hanem előtted van", írta Emerson. Ez a gondolat a hagyományos kultúraértelmezések többségével elegyíthetetlen, s az amerikai felfogás kvintesszenciája, amely szerint az életünkben szinte minden - a munkánktól a magánéletünkig - egyfajta keresés. Bob Dylan egyik, hatvanas évek elején írt versének az a sora, hogy "Aki nincs azon, hogy megszülessen, az azon van, hogy meghaljon", annak a mélyen gyökerező amerikai meggyőződésnek a paradigmatisz kifejeződése volt az adott korban, hogy amit akarsz, az úgy is lesz, amire igényt tartasz, azt meg is kapod. Természetesen csak az amerikaiak, akiknek szülőföldjét nem érték háborúk, és akikkel - az afrikai amerikaiakat kivéve - gyengéden bánt a történelem, hihetik azt, hogy egyéni akaratainkkal mindent elérhetnek. De hát nincs mit tenni, valóban azt hiszik, és amikor ebben a témában már minden elhangzott, ami elhangozhatott, e megátalkodottan nominalista állítás miatt folyik kulturális háború.

E darabban a múlt csupán előjáték; az igazi cselekmény az énen belül játszódik. A gyarmati Amerika evangélikusai azt prédikálták, hogy az egyénnek nincs szüksége közvetítőkre az Istennel folytatott párbeszédben. Mindenkinek - vallották - üdvözülnie kell. Természetesen a multikulturalisták, néhány kivételtől - például Cornel Westtől - eltekintve, jól megvannak Isten nélkül. De a maguk posztprotestáns módján ők sem nyughatnak attól a gondolattól, hogy senkit sem szabad kirekeszteni. Az Úr második eljövételének helyét elfoglalhatja - Edmund White szavaival - a "tapasztalat minden színe és színárnyalata", a millenniumi szándék azonban jól kivehető.

A multikulturalisták számára az igazi tantárgyak nem a művészetek és a humán tárgyak. Ezek csak arra kellenek, hogy kikövezzék az igazi projekthez, az üdvözüléshez vezető utat. Nem meglepő, hogy megméréstükkor igazából csak ketten feleltek meg ezeknek az erőteljesen átpolitizált és átmoralizált követelményeknek, az önéletírás és az egyéni jellegtől megfosztott népművészet, melyek - külön-külön - a radikális szubjektivitás és a radikális kommunitarizmus, a művészi önkifejezés és társadalmi átalakulás megnyilvánulásai. Minden más művészet - állapítja meg nagyon helyesen White - óhatatlanul magában foglalja a hierarchia valamilyen formáját, s ez a művészet már nem vetné alá magát az igazságosság követelményeinek.

Ami itt rögtön a szemünkbe ötlük, az az, hogy White nézőpontja minden, csak nem új az amerikai történelemben. A magas színvonal eszméje, a mérések, amelyek természetükből adódóan eleve sokakat kizárnak valamiből, különösen az oktatásból, soha nem voltak túl népszerűek Amerikában, még az ország vezető oktatásméleti szakembereinek körében sem. Jerome Bruner több mint 25 évvel ezelőtti megállapítását, miszerint a legtehetségesebb

diákokat szolgálta a legrosszabbul az amerikai középiskolai oktatás, nem pusztán a rendszer elleni vádiratként kell értelmezni. Ellenkezőleg, az amerikai oktatás egyik legalapvetőbb tendenciája, hogy előtérbe helyezi az egyetemességet a minőséggel szemben. Az iskola elsősorban morális kontextusként létezik, annak a tudásnak pedig, amit a legfontosabb, hogy növendékeinek elméjébe vésson, könyvekhez vagy tantételekhez nincs sok köze.

Az amerikaiak "kialakítása"

Ha a multikulturalizmus az értelem elleni támadás - márpedig az -, akkor az is elmondható róla, hogy csupán a legújabb variációja annak a régi amerikai gondolatnak, hogy a társadalomban általános tiszteletnek örvend minden, ami szellemi, anyagi és gyakorlati, a kultúrának azonban a legjobb esetben is csak a másodhegedűs szerepe juthat, a legrosszabb esetben pedig egyszerűen amerikaellenes mótó. Az amerikai középiskolák már az 1950-es években gyakorlati tanfolyamok özönét zúdították a diákokra a háztartástantól az autóvezetésig, burkoltan előnyben részesítve a nem tantervi tevékenységeket - többek között a sportot - az osztálytermi munkával szemben. E téren nem sok változás történt azóta, hacsak az nem, hogy a mai terápiamániás időkben az én tanulmányozása előtérbe került.

Ezen kívül a művészetek európai típusú állami támogatásának hiányában az egyetemek az amerikai művészek maisons de culture-jeivé váltak, ami azt jelenti, hogy az oktatás céljai és a művészetek céljai kibogozhatatlanul összefonódtak. Egy ideig úgy tűnt, a művészek anélkül is élvezhetik az egyetemek bőkezű támogatását, hogy önállóságukat teljes mértékben fel kellene adniuk. Az a koreográfus, aki nem tudott megélni a munkájából, órákat adhatott egy bölcsészegyetemen, ezzel egyben a tánckultúra fejlődését is támogatva. De az az elképzelés, hogy egy ilyen oldalági kapcsolat sokáig fennmaradhat, különösen akkor, amikor az egyre növekvő gazdasági nehézségek hatására az egyetemek az 1970-es évektől kezdődően mindinkább visszahúzódnak kényszerültek, utópisztikusnak bizonyult. Most már a művészek elé is követelményeket állítottak, melyek közül a legfontosabb az volt, hogy ők is nyújtsanak valamit annak a közösségnek, amely támogatja őket.

Amint Richard Hofstadter történész rámutatott, az amerikai oktatási reform mindig is az a mozgalom volt, amelynek eredendő konzervativizmusát progresszív retorikájával leplezték. Amikor a pedagógusok annak szükségességéről beszélnek, hogy a tanulást élvezetesebbé kellene tenni a gyermek számára (ma erre a "releváns" szót használnánk), valójában azt állítják, hogy szegényebb lenne az ország, ha akár egyetlen hangot is elnémítanánk. Az az elvi álláspont azonban, amelynek hite szerint a túl magas meg szabott minőségi normák túl sok ember kirekesztését eredményezik, bármennyire az egyenjogúsítást képviseli is első ránézésre, a valóságban tökéletes előkészítése a piac világának, amelynek kontextusa - hasonlóan az esküdszékekhez - nem igazán kedvez a megkülönböztetésnek. John Dewey szerint "Ha egy téma azonnali tetszést arat, szükségtelen megkérdezni, mire jó"; ezt a receptet ugyanúgy felhasználhatnák a reklámszakemberek a hamburger eladásához, mint a pedagógusok a tanterv kidolgozásához.

Az amerikaiakat soha nem foglalkoztatta túlzottan a Bildung eszméje. De hát végül is mivel járul hozzá az öncélú műveltség az általános jóléthez? És ha elfogadjuk, hogy a nemzeti projekt = a legnagyobb boldogságot a legtöbb ember számára, a kérdés aligha oktalán.

Természetesen attól függ, mit veszünk alapul, a profetikus tant, mely szerint az igazság és az igazságosság egy és ugyanaz, vagy pedig a radikális világi tant, mely szerint, ha a két fogalom egymással szembekerül, az igazságot fel kell áldozni az igazságosság oltárán. Ebben a moralizáló kontextusban pedig erkölcstelen lenne kirekeszteni bárkit is egy olyan gyarló fogalom alapján, mint az esztétikai ítélet. A szent projekt az ember megváltása, és nem az önmagáért való művészet.

Behódolás a múltnak

Természetesen ez a nézet védhető, de eleve kizárja a lehetőségét bármiféle folytonosságnak a művészetekben. Valójában a jelen művészetét leválasztja a múlt művészetéről. A művészet ugyanis a hagyományos értelmezés (és nem csak a kulturális konzervatívok, mint például T. S. Eliot) szerint legalább annyira köthető a múlthoz, mint az újításhoz. E két erő, a tradíció és az újítás között gerjedő feszültségnek köszönhető a legtöbb művészeti csúcsteljesítmény. Ugyanakkor, ha elfogadjuk, hogy a múlt csak minimális jelentőséggel bír és tekintélye nem létező, s ami igazán számít, az a jelen harca a jövőért, nem csak a tradíció és az egyéni tehetségek elioti értelemben vett szétválaszthatatlanságáról nincs értelme beszélni, hanem magáról a tehetségről sem. Ugyanis ez az elitista felfogás valóban együtt jár azoknak a hangoknak az elnémításával, amelyek esetleg nem eléggé hatásosak, újszerűek vagy érdekesek egy olyan közönség számára, amely nem ismeri ezeket közvetlenül, vagy nem érdeklődik irántuk. A különféle tradíciók és mozgalmak hatókörében alkotó egyéni tehetség (így értelmezték saját szerepüket az amerikai művészek és írók még az 1960-as években is) művészképének helyébe az a felfogás lépett, mely szerint a művész alapvetően csak eszköz arra, hogy rajta keresztül egy csoport kifejezhesse érzéseit. Ennek eredményeként jött létre egy multikulturális kultúrelmélet, amely lényegében csak a radikálisan szubjektív, önmagukba forduló egyéneken, valamint társadalmi csoportokban gondolkozik.

Ez egy végletesen romantikus vízió, amelyben a személyes élmények és érzések nem ítéltethetnek meg, bármi legyen is a tartalmuk. Az a művészetfelfogás, amely szerint a művészet a tudattalan kifejezése, és mivel civilizálatlan, ezért értelmén túli, és mivel személyes, ezért megtámadhatatlan, az 1950-es évektől kezdve vált az Új Osztály házi filozófiájává, elég ha csak Jackson Pollock vagy Philip Roth nevét említjük. A multikulturalizmus és az identitáspolitikáé mindehhez azzal járult hozzá, hogy e hipotézisek átpolitizálásával egy második súlyos csapást mért az ész zsarnoki hatalmára. Ez az új alakulat nem a dekadens, vén Európát vagy a polgári szexuális erkölcsök kényszerzubbonyát választotta célpontul, hanem például az angol és amerikai irodalmat, vagy a Modern Művészetek Múzeumának falain függő festményeket, amelyeket a különböző elnyomó és uralkodni vágyó csoportok - lásd sápadt arcú férfiak és társaik - művészi kifejezésének tekint.

Az a művész, aki felveszi a harcot ezekkel az erővel, nem pusztán továbbvivője a számkivetett művésztől kialakult régi, romantikus felfogásnak, hanem feloldja azt, abban a megváltó moralizmusban, amely az amerikai szellem egyik legmélyebb rétege. Valóban lehet valami az amerikaiak lelkületében, amitől ösztönösen tiltakozni kezdenek arra a gondolatra, hogy a kultúrának - már ha az egyáltalán jó valamire - némiképp a társadalmon kívül, a társadalmi boldogulás programjától mentesen kell léteznie. Az efféle pesszimizmus nem nagyon fér össze azzal a nemzeti ethosszal, amely a reményt fetisizálja.

Természetesen az amerikai művészetekben végbement változások nem pusztán a középszerűséghez való visszatérésből álltak. Az utópista multikulturalizmus sajátos kialakulása egy sor különleges történelmi tényezőnek köszönhető. Az újbaloldal kudarca után, az 1970-es évek elején, a mozgalommal rokonszenvezők közül sokan politikai sikertelenségükben újabb megerősítést láttak annak, hogy az egyén önfeltárása és a politikai változás megkülönböztethetetlenül összemosódik. Gondoljunk csak Gloria Steinem kijelentésére: "ami személyes, az politikai". Azok, akik azzal vannak elfoglalva, hogy "megszülessenek", sehogyan se tudják elfogadni a tradíció legitimitását.

Arról a jó néhány értelmiségiről is érdemes szót ejteni, aki abbahagyván a politizálást, csendes egyetemi pozíciókba húzódott vissza, hogy kiforratlan diákjai körében - a legtöbb valamirevaló ember tizenéves korában utópista lesz - szabadon fantáziálhasson arról a világról, amelyet valaha megálmodott, és minden változatában elmerülhessen abban, amit a filozófus Paul Feyerabend valaha ismeretelméleti anarchizmusnak nevezett. Pontosan ebben a körben, ezeken a szubvencióval kibélelt elefántcsonttoronyokban kezdődött el a multikulturalizmus dicsőséges felemelkedése. Az egyetemek elfoglalása egyet jelentett a magas kultúra bevételével. A következményeket pedig már ismerjük.

Ezeknek a fejleményeknek azonban nem volt túlzottan jelentős hatásuk a tömegkultúrára, kivéve talán azt, hogy új piaci lehetőségeket teremtettek a posztmodern grafika és video révén. Az amerikaiaknak az intellektussal szembeni bizalmatlansága nem azt jelenti, hogy lenéznék a piacot. A nagy változásoknak inkább a művészetek - amelyek nem képesek fennmaradni támogatás nélkül - voltak a színterei.

Erényre nevelés

Művészet és mecenatúra mindig kéz a kézben jártak, ezt a katedrálisépítők ugyanúgy elismerik, ahogy Bill T. Jones performanszművész is. A művészet helyzetének elemzésekor ezért nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy milyen változásokon ment keresztül a művészet támogatása az elmúlt harminc évben. Az alapítványok egyre központibb szerepe a művészet anyagi támogatásában és, tágabb értelemben, a művészet működtetése (az 1960-as évek egy rövid időszakára jellemző kormánytámogatásnak végül is az lett a következménye, hogy, korábbi szokásuktól eltérően, a művészek most már egyre inkább elvárták a támogatást), alapvető jellemzője lett az új kulturális paradigmának.

Ebben semmi meglepő nincs. Talán már Lascaux óta, de a reneszánsz óta biztosan, a művészeknek mindig eleget kellett tenniük patrónusaik elvárásainak. Pénzük mindenhatóságában bízva a Ford, McArthur, Rockefeller és Wallace alapítványok kultúrdollárjaikért társadalmi javulást és társadalmi igazságosságot akarnak vásárolni. Egyéb szubvenciók forrásának hiányában, a piaci megélhetés minden esélye nélkül nem nehéz kiszámítani, hogy a függő helyzetben lévő művészet és kultúra merre mozdul el.

Az eltolódás kiváltója, a kulturális alapítványokon belül végbement szemléletváltás (harminc évvel ezelőtt az alapítványok, amennyire tőlük tellett, még mindig a legjobb egyéni művészeket támogatták, függetlenül az adott műalkotások társadalmi kihatásától) híven tükrözi azt a változást, ami a jelentősebb protestáns felekezetekben történt ugyanabban az

időben. Ahogy az episzkopális és a presbiteriánus egyház, úgy a keresztény misszió is elsősorban és mindenekfelett társadalmi misszióvá vált, így az alapítványok vezetőinek művészetpártoló tevékenységében is mindinkább előtérbe került a társadalmi átalakulás gondolata. Ha az alapítványok feladata a társadalom jogfosztottjainak segítése, már csak egy lépés azon multikulturalista igénybejelentés elfogadása, miszerint a művészetben a legrászorultabbak a kulturális jogfosztottak. Robert Brustein kesernyésen jegyzi meg a The New Republicban megjelent Közönségpártolás című kiváló cikkében a színházak támogatásáról, hogy ezek az alapítványok úgy gondolnak egy képzelőerő szülte műre, "mintha az egy vekni kenyér lenne".

És ahogy a kenyér formájáról nem érdemes minőségi eszmecserét folytatni (noha minimális minőségellenőrzést talán eszközölnék), ez a fajta kulturális mecénatúra is azon a premisszán alapszik, hogy a minőség csak a táplálkozás után jöhet szóba - jelen esetben az inklúzió morális célja után. Egy morális ember soha nem zárna ki egy éhes embert a közkonyhából. Ha pedig a kenyérért sorban állók és a színház esete lényegében nem különbözik egymástól, morálisan hogyan fogadható el a támogatás megvonása azoktól a művészekről vagy művektől, amelyek megértése - bonyolultságuk vagy megközelíthetlenségük miatt - sokak számára gondot jelent? Nincs köztes megoldás, a választás vagy inkluzív, vagy exkluzív. A közönség körének bővítése, vagy azoknak a magas szintű minőségi követelményeknek a fenntartása, amelyek megoztók, elnyomók és elitisták.

Csak Amerikában fordulhat elő, hogy amúgy értelmes emberek azt képzelik, a művészet minden lehet, csak elitista nem, vagy hogy még mindig visszahozható a sámán vagy a mesemondó primitív világa. Ennek az az oka, hogy az amerikaiak mélyen antiintellektuális jellegű beállítottsága miatt a magas kultúra elleni harc nem annak látszik, mint ami valójában, hanem úgy tűnik fel, mintha az valami morálisan sokkal fontosabb dolognak - a pozitív példaadásnak, vagy más szóval, az erényre nevelésnek - a védelme lenne.

Az összes alapítvány közül a Ford az, amely ezeket a célokat a "béke és társadalmi igazságosság" iránti elkötelezettségével és egyre eltökéltebb politikai korrektségével a leginkább megközelítette, de az ő nyomdokain haladtak a nagy, régi vágású intézmények is. Ha alaposan megvizsgáljuk, hogy a kulturális élet mely szereplői kapták meg McArthur "zeniknek" adományozott ösztöndíját, abból is csak az derül ki, milyen következetesen jártak el az osztó igazság és társadalmi hasznosság mércéinek alkalmazásában. Az ösztöndíjban részesült művészek pedig tisztában vannak vele, hogy ma mi történik. Amit ma díjaznak, az a csoportok iránti érzékenység kifejezése - mondjuk, a feketék sorsélményéé - egy veszélyeztetett csoport bemutatásán keresztül, vagy általánosabb összefüggésben, ezt az 1997-es McArthur-díj nyertesének, Kara Elizabeth Walkernek a munkája példázza, a faji, fizikai és szexuális kizsákmányolás "feltárásán" keresztül. És mivel a legtöbb művész nem képes fennmaradni támogatás nélkül, aligha meglepő, hogy ezek a művek vannak túlsúlyban. Ha egy egyetemi kinevezés véglegesítése, vagy egy ösztöndíj, vagy egy színházi előadáshoz nyújtott támogatás (a Lila Acheson Wallace Alapítvány jelenleg a színházaktól érkező támogatási kérelmeket annak alapján bírálja el, hogy a kérvényező milyen mértékben hajlandó alkalmazkodni az alapítvány által megszabott "aktuális műsorszerkezethez"), vagy egy kiállítás megrendezése az uralkodó kulturális ortodoxiákhoz való alkalmazkodástól függ, megjósolható, hogy a művész, az író és, horribile dictu, az egyetemi tanár alkalmazkodni fog. Ki tehet nekik szemrehányást ezért? Mindenki úgy boldogul, ahogy tud.

Persze minél nagyobb a támogatottságuk ezeknek a kulturális produktumoknak, mondván, az emberek egyenlőségének és egy jobb világ megteremtésének érdekeit szolgálják, e

kritériumok annál jobban érvényesítik magukat. Hogyan, milyen érvekre támaszkodva ítélné meg valaki másképpen egy ilyen reményekkel kecsegtető műalkotást? Az az érvelés, hogy az adott mű nem felel meg bizonyos esztétikai normáknak, kifejezetten immorálisan hangzik egy olyan kulturális közegben, amelyben az általános felfogás szerint e normák nagyon sok embert tartanak állandó elnyomatásban, méltánytalan gazdasági, szociális, sőt lelki helyzetekbe kényszerítve őket.

A normák terhe

A léleknek ezen önigazoló dimenziója nélkül nem valószínű, hogy a magas kultúra egyenjogúsításon alapuló felfogása a jelenlegihez hasonló sikereket ér el Amerikában. A lélekgyógyászat és a társadalmi igazság fogalmainak egybemosása azonban hatékony és csalogató keveréket képez abban az Amerikában, ahol a radikális szubjektívizmus tündöklése a nők munkába állása mellett az elmúlt fél évszázad legjelentősebb fejleménye volt. Azzal, hogy e lelki önabszorpció beleszövődött a társadalmi igazság palástjába, kivonta magát az egoizmus vádjá alól; sőt ettől még társadalmilag haladó jellegű is lett. Ha magadról beszélsz, egy jobb világ eljöveteletét sietteted. Így hát nem csoda, hogy azok az alapítványi tisztviselők, akik ezeket a törekvéseket támogatják, olyan biztosak szándékaik tisztaságában és adományozói tevékenységük pozitív hatásában.

Tocqueville szerint Amerika azért nagy, mert jó, és ha egyszer megszűnik jónak lenni, nagysága is megszűnik. Ha - mint azt a multikulturalisták és alapítványi támogatóik hiszik - a jó művészet az egyenjogúsításon alapuló művészet, tehát ami előmozdítja a békét, igazságosságot és társadalmi egyenlőséget, akkor az a művészet, amely nem törekszik e célok elérésére, nem lehet jó.

Hetvenkedően magas normái csak ürügyek az uralkodáshoz és garanciái a társadalmi kirekesztésnek. Ha pedig a minőséggel kapcsolatos fogalmak valóban a társadalmi igazságtalanság állandósításának eszközei, a minőség fogalmát el kell vetni. Sőt, ha ezt az érvelést a logikus végkövetkeztetésig vinnénk, hamarosan kiderülne, hogy tulajdonképpen a műalkotás valódi értékét a művész identitása és a művészi gesztus szándéka képezi.

Ebben a minőségmentes környezetben nincs más mérték, amihez igazodni lehetne, csak a személyes tapasztalat. A valóságban persze az a művészet, amely e kulturális hipotéziseken alapulva és e sajátos támogatási feltételek közepette létrejön, a modernizmus veszélyes művészetének travesztíája. Ez a művészet a drogelvönő klinikák, a lelkisegély-szolgálatok és az antialkoholista klubok művészete; normái azonosak a középiskolai, vagy még inkább az általános iskolai színjátszás (nem létező) normáival; jellemző irodalmi formája a memoár, jellemző képi megjelenítési formája a politikai falfestmény.

Ostobaság lenne alábecsülni mindennek a vonzerejét. A normák nyomasztó teherként nehezednek ránk. Valóban kirekesztenek; a legtöbb ember, aki művész szeretne lenni, igazán fél attól, hogy nem felel meg. Művésznak lenni Amerikában, ahol már a csapból is az folyik, hogy a siker egyetlen mércéje a pénz, már önmagában is elég megalázó dolog. A multikulturalizmus legalább megkíméli a művészt vagy az íróat további megaláztatásoktól a saját személyes korlátai miatt. Az alapítványi tisztviselők számára pedig elméletileg

megoldhatóvá válik a közönség-probléma - egy olyan országban, ahol a legtöbb ember a tömegkultúrát részesíti előnyben -: ha a műalkotás a nézőket érdeklő, azaz az ő ügyeikkel foglalkozó gondolatokat és témákat fejez ki, talán bejön a néző. Ebben a vallomások korában hogyne akarnák ábrázolva látni magukat az emberek? Ennél már csak egy jobb dolog történhetne meg velük: ha színpadra léphetnének.

És ebben a törvényes jogaihoz rögeszmésen ragaszkodó társadalomban erre az ábrázolásra nem csak igényük, hanem joguk is lehet. Valóban vannak olyan multikulturalista teoretikusok, akik úgy írtak az "ábrázolás jogáról", mintha a Guerilla Girls (New York-i feminista művészek), akik a férfiak túlsúlyát kifogásolják a Soho galériáiban, ugyanazért küzdenének, mint Rosa Parks, amikor annak idején Mississippiben, azon a bizonyos reggelen megtagadta, hogy a busz hátsó részébe menjen. Úgy tűnik, az alapítványok szerint a művészeti törekvések ugyanannak a vállalkozásnak a részei, mint a polgárjogiak. Nem logikátlan elgondolás. Ha a szegregáció megszüntetését törvények biztosítják, miért ne biztosíthatnák a művészi reprezentáció jogát?

A kommersz kultúra diadala

Ebből az egészből persze várhatóan a kommersz kultúra kerül ki győztesen, és nem az afrikai-amerikai AIDS-irodalom, de ez csak egy idő után válik nyilvánvalóvá, legalábbis a támogatások szintjén. Már tudjuk, hogy a különbözőség iránti igény hogyan vezetett a kommercializáció eluralkodásához. Hamarosan annak is tanúi lehetünk, hogy ez a PC (politikailag korrekt), felülről előírt népi kultúra hogyan veszi el annak a közönségnek a nagy részét, amelyet most a tömegkultúra elől hódít el. Erre gondol Robert Brustein is, amikor azt mondja, hogy a színházban bizonyos jelek már arra utalnak, hogy a közönség körének kiszélesítése valójában ahhoz a nyíltan kommersziális műsorpolitikához vezet, amelyet a támogatott színháznak nem illik felvállalnia. A fiatal amerikai írók, tehát e multikulturális hipotéziseken felnőtt generáció, műveinek akár felületes elemzéséből is rögtön kiderül, hogy ami alapvetően foglalkoztatja őket, az a durva szex és a fogyasztási cikkek. Ez persze nem az, mint amit a Ford Alapítvány anno elgondolt, de végtére azt a termést kapja, aminek magvait ő ültette el.

Annak a politikai korrektségnek, amelyet a művészetet támogatók fővonala gyakorol és az egyetemek humán tanszékei védelmeznek, az a paradoxona, hogy minél inkább ez válik az uralkodó kulturális ortodoxiává, annál inkább lesznek a társadalom kitzsítottjai anti-PC-k. Ebben az az ironikus, hogy az alapítványok továbbra is abban a hitben ringatják magukat: a radikális ellenzékét képviselik, miközben valójában a fővonalhoz tatoznak. Elbizakodottságuk befolyásolja saját erkölcsük megítélését. Végül is egy ösztöndíj egy olyan művésznek, akivel szemben nem érvényesíthetők ezek a társadalmi megváltást ígérő követelések, nem más, mint egy ösztöndíj, amely lehetővé teszi számára, hogy dolgozhasson. Ez nem fogja az alapítványi hivatalnokot jó lelkiismerettel eltölteni, annál jobban felmagasztosul azonban, ha egy Bill T. Jonest támogat. És ebben rejlik a dolog lényege: az adományozók sokkal inkább abban érdekeltek, hogy jól érezzék magukat, mintsem hogy olyan munkákat támogassanak, amelyek időtállóak. Ha a minőséget keressük, ritkán fogunk rábukkanni. Jobban járunk, ha az autentikusakat keressük, abból mindig van raktáron.

Kiirtható-e végleg az egyetemesség igénye? Megelégedünk-e a törzsek vagy a választott közösségek szólamaival? Aligha valószínű, bár az amerikai kultúra birodalmában sokan vannak, akik ezt áhítják. Természetesen nehéz megjósolni, hogyan fog alakulni akkor a magas kultúra sorsa. Remélhetően a legrosszabb, ami történik vele, az, hogy - hasonlóan a római világhoz a IV. században - elégikus lesz.

A régi konzervatívok legfőképp ott követnek el hibát, hogy úgy gondolják, a magas kultúra leválasztható az életszükségletekről. A művészetek összeroppanását előidéző okok már jóval a jelenlegi kulturális változások előtt léteztek. A multikulturalizmust megelőzően a magas kultúra mind a piac, mind pedig saját belső ellentmondásainak áldozata lett.

Talán ha létezne Amerikában egy olyan magas kultúra, amely méltó a nevéhez, a multikulturalizmus nem arat oly könnyű győzelmet. Valójában azonban, néhány kivételtől eltekintve, s a régebbi normákat alapul véve, nincs túl sok minden, amiben gyönyörködni lehetne. Ez azt jelenti, hogy a magas kultúra védelme azonos a múlt vívmányainak védelmével - a múzeumokéval, a könyvtárakéval, a lemezgyűjteményekével. Ezek az intézmények, amelyek állandó fenyegettség közepette léteznek, megérdemlik a védelmet, de bármily értékesek is, nem élő hagyományok. Amerikában a múltra nehéz vevőt találni.

Ugyanakkor tragikus, hogy a sokféleség nevében nem csak a minőség, hanem a választék is megszűnik. Ez a kulturális átalakulás, amely oly sok tekintetben jelent visszatérést az amerikai normához, még mindig nem háború. De veszteségnek mindenképpen veszteség. A kérdés az, hogy végleges-e.

Fordította: Baticz Attila

Alan Wolfe

A hatvanas évek radikálisai a kilencvenes évek egyetemsein

A berkeleyi Sproul Hallban 1964-ben letartóztatott diákok nem tudták biztosan, mit akarnak, azt viszont pontosan tudták, mit nem akarnak: a modern egyetemet. Semmi máson nem ironizáltak annyit, mint a University of California rektora, Clark Kerr által kreált "multiversity" kifejezésen. Az ijesztő méretű, személytelen, a mezőgazdasági, az ipari és a hadügyi szférával összefonódó, szakértők uralta egyetem a tiltakozók számára egyet jelentett mindazzal, amit az amerikai társadalomban rossznak tartottak. Le az egyikkel, s így talán - ki tudja? - a másik is vele bukik.

Ellenszenvük annyira erős volt ezen intézménnyel szemben, hogy csak néhányan próbáltak meg közülük egyetemi karriert elérni. David Lance Goines képzőművész összeállított egy listát a Sproul Hall előtt letartóztatott 825 egyetemistáról. E felsorolásban nem sok nevet találtam, amely ismert lenne tudományos vagy értelmiségi körökben. A hatvanas évek radikális diákjainak zöme tehát nem tartozik azok közé, akik ma biztos egyetemi állással vagy hivatali tisztséggel rendelkeznek Amerika vezető egyetemsein.

Egypáran azonban mégis, s e tény - jelenlétük az egykor oly hevesen bírált egyetemeken - érdekes kérdést vet fel: mit keresnek a hatvanas évek radikálisai a kilencvenes évek egyetemlein?

E kérdés időszerűségét több, mostanában megjelent könyv is bizonyítja. Egyes szerzők számára a válasz magától értetődő: az egyetem ma ugyanúgy része a kapitalista rendszernek, mint a hatvanas években volt. Cary Nelson a bölcsészettudományok aranydiplomás professzora az urbana-champaigni Illinois egyetemen. Manifesto of a Tenured Radical (Egy véglegesített radikális kiáltványa) című, 1997-ben megjelent könyvének, valamint azt követő írásainak, mint például a Social Text 1998-as különszámában megjelentetett, a

Yale egyetem doktorandusainak sztrájkjáról írt esszéje olvastán nem lehet kétséges: egy régi vágású radikálissal van dolgunk. Könyvéből kiderül: az 1980-as években jelentős erőfeszítéseket tett annak érdekében, hogy "a korai harmincas évek szovjet hatás alatt álló forradalmi költészetét népszerűsítse a diákok körében", valamint hogy elveti a "liberális semlegesség fikcióját", és "társadalmi kötelességének érzi, hogy az órákon megbeszéljék az Amerikában tapasztalható faji megkülönböztetés kérdéseit".

Nelson szerint az egyetem hatalom, amellyel ugyanolyan elszántan kell szembeállni, mint bármely más hatalommal. Leplezetlen rokonszenvvel ír tehát azokról a yale-i karbantartó munkásokról és doktorandusokról, akik megpróbáltak szakszervezeteket létrehozni munkakörülményeik javítása érdekében.

Nelson egyértelmű és szilárd politikai elkötelezettsége alapvetően más jellegű, mint azoké a végleges egyetemi kinevezést kapott radikálisoké, akik adminisztratív funkcióba kerültek. Vezető tisztviselői karriert választott Annette Kolodny is, az 1988 és 1993 közötti években az Arizona egyetem bölcsészkarának dékánja (ma ugyanott az összehasonlító kultúra- és irodalomelmélet professzora). Az 1960-as években Kolodny, a Berkeley doktorandusaként - bár ő nem volt a Sprout Hall-i letartóztatottak között - egyike az első egyetemi polgároknak, akik a kaliforniai Oakland szegénynegyedeiben élő gyermekek gondozására és nevelésére indított akciókban részt vettek.

Kolodny tudományos és egyetemi oktatói karrierjét nagymértékben befolyásolták a hatvanas évek politikai történései. Úttörő szerepet vállalt például a feminista irodalomtudomány létrehozásában. Az egyetemi hivatalnokokkal is meggyűlt a baja: végleges kinevezését a hetvenes években azzal az indokkal utasították el, hogy hiányzik belőle a "kollegialitás". Ügyét később peren kívüli megegyezéssel rendezték.

Hivatalnoki pályafutása során szerzett tapasztalatait Facing the Future: A Dean Took at Higher Education in the Twenty first Century (A jövőbe tekintve: egy dékán észrevételei a XXI. század felsőoktatásáról) című könyvében összegzi, amelynek egyik alapkérdése, mi lett a mára vezető tisztviselővé avanszált hatvanas évekbeli baloldaliak ösztönös adminisztráció-ellenességéből. Eltűnt - állapítja meg Kolodny, majd így folytatja: "Az oktatói kar véleményével ellentétben - mely testület nincs teljesen tisztában azzal, milyen követelményeknek kell megfelelniük a tisztviselőknek, és ezért mindenben a hivatal packázását látja - a legtöbb egyetemi vezető tisztviselőnek, a tanszékvezetőtől a rektorig, még a minimális szintű működéshez szükséges kisegítő személyzet és pénzügyi forrás sem áll rendelkezésére."

Kolodny nemcsak megérti az egyetem tisztviselőit, de szerepkörüket az egyetem működésében jelentősen ki is tágítaná, noha egyúttal egy olyan "naprakész oktatói kart tart" kívánatosnak, amely "osztózik az egyetem adminisztratív irányításában a tisztviselőkkel". Ezen új gyakorlat szerint a tantestület tagjaitól elvárható lenne, hogy értsenek a költségvetéshez és segédkezzenek a beiratkozáskor, ugyanakkor a tisztviselőknek tudniuk kellene, mit csinálnak az oktatók és a diákok. Mindenkinek részt kellene vennie azokon a "szemináriumokon, amelyeken e kiegészítő feladatokat és kötelezettségeket munkakörük szerves részeként sajátítanak el". Úgy tűnik, végre sikerül felszámolni a bürokráciát: ha már végleg eltörölni - ahogy a hatvanas években szerették volna - nem lehet, legyen most mindenkiből adminisztrátor.

Érdeemes idézni a University of Virginiáról a Stanford egyetemre éppen átköltözöben lévő Richard Rorty bölcsészprofesszor néhány e témába vágó gondolatát. Legutóbbi, *Leftist Thought in Twentieth Century America* (Baloldali gondolkodás a XX. századi Amerikában) című könyvében az egyetemi teoretikusokat bírálja, és emlékeztet arra, hogy Amerika történelmének korábbi időszakában a baloldali reformerek az egyetemeken kívül építették szakmai karrierjüket, vagy legalábbis szoros kapcsolatokat tartottak fenn a határozottan nem egyetemi munkásmozgalommal. Rorty szerint "Ma inkább egy szemlélődő, méltatlankodó, gúnyolódó, semmint egy országmegváltásról álmodó baloldaltól beszélhetünk".

Rorty - célszerűen - megkülönböztet egy "kulturális" és egy "reformista" baloldalt. Ahogy Freud felváltotta Marxot az egyetemi teoretikusok gondolatvilágában, írja Rorty, ugyanúgy létrejött egy kulturális baloldal, amely "inkább a stigmáról elmélkedik, mint a pénzről, inkább a mélyről jövő és rejtett pszichoszexuális motivációkról, mint a sekélyes és szembeszökő kapzsiságról, s hasonlóan a jobboldalhoz, inkább kulturális kérdésekkel foglalkozik, mint az Észak-Amerikai Szabadkereskedelmi Egyezményrel". Inkább akarja "nevén nevezni", mint megváltoztatni az amerikai társadalomban és politikában uralmon lévő "rendszert". "Fő ellenségét nem a gazdasági rendszerben látja, inkább a gondolkodásmódban, mert, úgy véli, az egoizmus és a szadizmus abban gyökerezik."

Az csak természetes, hogy a kulturális baloldal a humán tudományokban lelt otthonra. Így tudományos magyarázatok alapján vesézheti ki a szövegeket, és ellenállhat minden olyan törekvésnek, amely e szövegekből az emberi viszonyokról szóló örök tanulságot szeretné kiolvasni. Rorty számos pozitív eredményt tulajdonít a kulturális baloldalnak, különösen a szadizmus csökkenését társadalmunkban. Ugyanakkor bírálja is, amiért más területekről visszahúzódt.

Rorty kultúrpolitikai felfogását ismerve könnyebben megértjük azt is, miért fordult Kolodny a bürokrácia mint politikai eszköz felé. Ha valaki elsajátítja a "foucauld-i baloldal" (Rorty kifejezése) kulturális magatartásformáit, és hitelt ad annak az állításnak, hogy az egyetemen a legtöbb embernek vannak szexista vagy rasszista megnyilvánulásai, nem becsüli kellően a humán tudományokat, és ellenzi a társadalmi változást (ezekkel a vádakkal illetve Kolodny néhány egyetemi kollégáját), akkor a helytelen nézetek csak átfogó bizottsági munkával, új direktívákkal és megfelelő programnyilatkozatok kidolgozásával korrigálhatók. Kolodny számára nem a gazdasági reform a cél, hanem az ember lényegi természetének megváltoztatása.

A reformista és a kulturális baloldal különbségei még szembeötlőbbek, ha megnézzük, hogyan reagál Cary Nelson és Annette Kolodny a gyűlöletkeltő kijelentésekre. Nelson régi vágású radikális, aki még mindig érdekelt az egyetemi és az egyetemen kívüli politikában.

Támogatja a kulturális baloldal köreiben oly népszerű identitáspolitikát, hisz mindig is az elnyomottakkal rokonszenvezett. De miután radikálisként tanúja volt a McCarthy-korszaknak, bizalmatlan minden olyan törekvéssel szemben, amely bárkinek az elhallgattatására irányul - ilyenek az egyetemi nyelvhasználati szabályrendszerek és a szexuális zaklatással kapcsolatos elvi állásfoglalások is -, s amely az osztályteremben vagy azon kívül megszólalók megrendszabályozásához vezethet. Ezzel szemben Kolodny inkább az egyetemen belüli politikai ügyekre koncentrál. Olyan intézkedéseket sürget, amelyek nem tűnének el - legalábbis büntetlenül - a neki nem tetsző beszédet. Kolodny szerint, mivel az egyetemek többségét a férfiak uralják, a nőknek elveszik a kedvét a kutatómunkától. Megszállottan próbálja - Rorty szavaival élve - "nevén nevezni a rendszert", amikor az "antifeminista intellektuális zaklatás" kifejezést ajánlja annak az ellenséges magatartásnak a jellemzésére, amellyel a nőknek szembe kell nézniük az egyetemeken. "Nagyon fontos - írja Kolodny -, hogy a gyakorlatban is alkalmazható módon definiáljuk a kifejezést a célból, hogy miután nevén neveztük, könnyen felismerhető és eredményesen megfékezhető legyen."

Elmondása szerint 1991-ben a Modern Language Association éves gyűlésén vitára bocsátott egy, az antifeminista intellektuális zaklatásra vonatkozó elvi állásfoglalást. Ez a tömény bürokrata nyelven írt (a társaság által soha el nem fogadott) javaslat azokra a helyzetekre terjesztette volna ki az állásfoglalás érvényességét, amelyekben egy "eljárás, tett, kijelentés és/vagy magatartás olyan körülményeket hoz létre, amelyekben a kutatással, tudományossággal és oktatással kapcsolatos feminista elméleteket vagy módszertanokat aláértékelik, elkedvetlenítik vagy bármilyen módon megghiúsítják".

A dékáni székben eltöltött évek során - írja Kolodny - "megtanultam, hogy mindig sokkal kifizetődőbb radikális igényekkel fellépni, mintsem bizonytalanul óvatoskodni". Ennek megfelelően "az ajánlólevelekben a sorok között kell olvasnunk, hogy hatékonyan kiszűrhessek a rejtett antifeminista üzeneteket".

A kilencvenes évek milyen kíméletlenül fordították a visszájukra a hatvanas évek értékeit! Egykor a Berkeley hallgatói a szólásszabadságért tüntettek; Kolodny a feminista tudományosság kritikáját zaklatásnak fogja fel, amelyet a hivatalnokoknak kell megrendszabályozniuk. A diákok a hatvanas években az egyetemi vezetés ellen tüntettek; Kolodny azt szeretné, ha a dékán és a többi tisztviselő "ráébresztené az egyetemet arra, hogy el kell ítélnie e zaklatást" - feltételezhetően megrovásban részesítve azon hallgatókat és oktatókat, akik nem méltányolják kellőképpen a feminista nézeteket. A hatvanas évek radikálisai bizonyosak voltak abban, hogy a szakértelmiségiük immáron végleges győzelmet arattak a szakterületre nem specializálódott értelmiségiük felett; Kolodny biztosítani szeretné, hogy a nőkkel foglalkozó vagy egyéb új stúdiumok

szakértői minden előléptetés elbírálásában részt vennének, "hogy a nők az összes tudomány ismeretanyagának folyamatos létrehozásában és újraalkotásában" helyet kapjanak. A diákok egykoron elleneztek a hivatalnokok in loco parentis tevékenységét, mondván, az egyetem ne vájkáljon a magánéletükben; Kolodny azt szeretné, ha a hivatalnokok a levélírók titkos gondolatait fűrkésznék.

Kolodny, noha a konszenzusteremtést gyakran emlegeti, szinte minden vonatkozásban átalakítaná korunk egyetemét. Dékáni működésének első évében, a tanszékvezetőkkel együttműködve, minden szerződötéssel kapcsolatos személyzeti munkát "pozitív diszkriminációs eljárásnak" minősített. A bizottságokban mindenki számára kötelezővé tette, hogy részt vegyenek az egyetem affirmative action igazgatója által a "megfelelő felvételi

eljárásokról" tartott műhelyszemináriumon. Megkövetelte, hogy minden álláshirdetésben külön hangsúlyt kapjon a különbözőség iránti elkötelezettség, valamint hogy a bizottságokban a nemek egyenlő arányban képviseltessék magukat, egyharmaduk pedig kisebbségi legyen. Merész reformelképzeléseit ecsetelve Kolodny nem érti, miért nem tartotta őt Arizonában mindenki kiváló dékánnak. Hogy ellenezheti bárki is, akibe egy csöpp jó érzés szorult, az ő jó szándékú terveit? Mivel azonban szép számmal akadtak, akik ellenezték, csak egyvalami képzelhető el: ezek az emberek rosszindulatúak. Kolodny szerint nincsenek olyan, a polgári szabadságjogoknak elkötelezett emberek, akik elismerik, hogy a zaklatás komoly dolog, de egyben aggályosan ragaszkodnak a korrekt eljárásokhoz; nincsenek olyan feministák, akik messzemenően támogatják a nőkkel foglalkozó stúdiumok létrehozását és fejlesztését, de meggyőződésük, hogy az e témával foglalkozó tudományos munkák jó része silány minőségű, és alapos kritikára szorul; és nincsenek olyan liberálisok, akik elkötelezettek a faji megkülönböztetés megszüntetése mellett, de az ehhez vezető utat nem a pozitív diszkriminációban látják.

Az ő számára kétféle ember létezik: a jó szándékú, aki meg akarja változtatni az egyetemet, és a konzervatív jobboldali, aki nem akarja. A hatvanas évek radikálisai vitát akartak nyitni arról, hogyan kellene működnie az egyetemnek; Kolodny be akarja rekeszteni a vitát, mondván, ellenfelei rosszindulatúak, aljasok vagy reakciók.

Annette Kolodny végül megvált arizonai dékáni tisztségétől, és újra az oktatói kar tagja lett. Mivel súlyos izületi bántalmakban szenvedett, úgy döntött, az egészsége már nem teszi lehetővé, hogy továbbra is megfeleljen az egyetem adminisztratív irányítása támasztotta követelményeknek. Visszatekintve a hivatali évekre, felteszi a kérdést: "egy elismert döntéshozói autoritás pozíciójába kerülő feminista, aki mind az igazságosság, mind a magas színvonalú oktatómunka elkötelezettje, hozzájárulhat-e a progresszív fejlődéshez?" Ez a gondolat mindig csak közvetett módon bukkan fel nála, kivéve néhány sztereotíp megfogalmazást, például: "A dékáni hivatalból azzal az elégedettséggel távoztam, hogy amit dékánságom alatt el akartam érni, azt többnyire elértem, és azzal a büszkeséggel, hogy egy olyan bölcsészkart adok át az utódoknak, amely ma lényegesen több erőforrással rendelkezik, mint öt évvel korábban."

Elbeszélésében azonban előbukkannak vezetői felfogásának korlátai is. Kolodny - egyfelől ambiciózus, határozott és politikailag motivált, másfelől sértődékeny és a kritikát elfogadni képtelen - életszemlélete negatív példaként szolgál mindazok számára, akik egy olyan megváltoztathatatlan látszó intézmény vezetői, mint az amerikai egyetem. Kolodny könyvének olvastán nyilvánvaló, hogy a kulturális baloldal - bármennyire kevés figyelmet szentel is Amerikának az egyetemen kívül - túl nagy gondot fordít az egyetemi élet megszervezésére. A hatvanas évek radikálisai közül azok a kevesek, akik ma egyetemeket irányítanak, az egyetemi élet egyik célját a tökéletes emberi lény megalkotásában látják: rasszizmus nélküli fehérek, szexizmus nélküli férfiak, és még hosszasan sorolhatnánk azon csoportokat, amelyek korábban a kirekesztés és diszkrimináció áldozatai lehettek. De nincs olyan intézmény, az egyetem pedig végképp nem az, amelyik el tudná viselni, hogy tagjainak motivációit állandó megfigyelés alatt tartásuk, hogy döntéseit annak alapján ítélik meg, mennyiben járulnak hozzá a tökéletes világ megalkotásához, hogy belső működési mechanizmusa mindenkor, mindenki számára nyitott legyen. Az egyetem nem rendelőintézet vagy környezettanulmány, hanem olyan hely, ahol ismereteket hoznak létre és közvetítenek. E bonyolult feladatok végrehajtása gyakran azt igényli, hogy kissé nehéz természetű embereket tudjunk tolerálni.

Az egyetem jobban jár, ha az egyetemi radikálisok, mint például Cary Nelson, a hibáit kifogásolják, mint ha - például Annette Kolodny - saját elképzeléseiket próbálják rákényszeríteni. A csak egyetlen célt szem előtt tartó politikai elfogultság ártalmas a tudomány művelői számára, az adminisztratív vezetők esetében pedig egyenesen végzetes, mivel ebben a munkakörben fontos a nyitottság, a mások véleményének meghallgatása, ugyanakkor annak felismerése, hogy az elkerülhetetlen egyetemi reform megvalósítását a határozottsággal párosuló rugalmasság segítheti elő igazán - nem pedig a felvilágosulatlanoknak tartott előadások, melyeket azok tartanak, akik szentül hiszik, hogy az igazság és az igazságosság mindig az ő oldalukon áll.

Fordította: Baticz Attila

Steven Weinberg **Fizika és történelem**

Azon kevesekhez tartozom a Daedalus e számának szerzői közül, akik semmilyen értelemben nem nevezhetők történészek. A fizika világában élek és dolgozom, a történetírás területére csak turistaként látogatok el néha. Ezúttal azt szeretném áttekinteni - a fizikus szemszögéből -, hogy a történetírás mennyiben lehet hasznos a fizika számára, valamint hogy milyen veszélyeket jelent a két tudomány egymás számára.

A fizikatörténet egyik legnagyobb haszna az - ezzel a megjegyzéssel kell kezdenem -, hogy segédeszközülni szolgál a nem fizikusok fizikatanításához. A nem fizikusok - noha sokuk egész rendes embernek néz ki - meglehetősen furcsa szerzetek. A fizikusok kimondhatatlanul boldogok attól, hogy képesek mindenféle dolgot kiszámolni, legyen az egy függőhíd kábelének ívgörbülete, egy repülőtest röppályája vagy a hidrogénatom energiája. Ki tudja, miért, a nem fizikusokat ez a témakör nem igazán hozza lázba. Szomorú, de így van, és ez máris felvet egy problémát: ha e számítások elvégzéséhez szükséges műveleti mechanizmusokat szeretnénk megtanítani a nem fizikusoknak, kísérletünk minden bizonnyal a hallgatóság érdektelenségébe fullad. Ez a pedagógiai probléma a történetírást segítségül hívva (mindenki szereti a történeteket!) kiküszöbölhető. Például úgy, hogy egy egyetemi tanár elmeséli (ahogy én is egyik könyvemben, valamint harvardi és texasi előadás-sorozataimban) a szubatomos részecskék - az elektron, a proton stb. - felfedezésének történetét. A hallgatónak a fizikatörténet tanulmányozása során - hogy megértse, mi történt pontosan nagy felfedezőink, J. J. Thompson, Ernest Rutherford és a többiek laboratóriumaiban - olyan fogalmakkal kell megismerkednie, mint a különböző erőhatásoknak kitett részecskék mozgása, az energia és impulzus, az elektromos és mágneses mezők. A történetek megértéséhez tehát el kell sajátítania egy általunk szükségesnek tartott ismeretanyagot a fizikából is. Teljes egészében elsőként Gerald Holton 1952-ben megjelent Bevezetés a fizikatudomány fogalmaiba és elméleteibe című könyve alkalmazta ezt a fizikatanítási módszert; Holton végigvezeti az olvasót a modern fizika kialakulásának történetén, hogy közben észrevétlenül végig fizikát taníthasson. Sajnos az ő és az utána jövők minden erőfeszítése ellenére a nem fizikusok fizikatanításának problémája mindmáig megoldatlan. Az oktatás egyik legnagyobb kihívása még mindig az: hogyan lehet "eladni" a "magas" tudományokat egy kelletlen publikumnak. Az ország sok egyetemén ezt már eleve meg sem kísérik. Kisebb bölcsészegyetemeken gyakran előfordul, hogy fizikából egyetlen előadást hirdetnek meg, a leendő medikusok

szokásos előkészítő tanfolyamát. Így aztán érthető, hogy az egyetemi hallgatók zömének még csak esélye sincs arra, hogy valaha kézbe vegyen egy Holtonéhoz hasonló könyvet.

A történelem különleges szerepet tölt be az elemi részecskékkel foglalkozó fizikusok - mint amilyen jómagam is vagyok - életében. Bizonyos értelemben a történelemfelfogásunk hasonló, mint a nyugati, tehát a keresztény és zsidó vallásoké, összevetve más tudományágaknak inkább a keleti vallási tradíciókkal rokon történelemszemléletével. A kereszténység és a judaizmus azt tanítja, hogy a történelem egy tetőpont - az utolsó ítélet napja - felé halad. Hasonlóképpen, az elemi részecskékkel foglalkozó fizikusok közül sokan úgy gondolják, hogy a világegyetem rendjének egyre mélyebb megismerését célzó munkánk egy végső elméletben ér majd véget, s mi most ezen elmélet felé haladunk. Ezzel ellentétes történelemfelfogást képviselnek azok, akik szerint a történelem örökké tart, folytonosan forgatva bennünket a reinkarnáció végtelenített mókuskerekén. A részecskefizikusok történelemszemlélete teljesen eltér a legtöbb tudományétól. A többi tudós az érdekesebbnél érdekesebb problémák - mint például a tudat működésének megismerése, turbulencia, szupravezetés nagy hőmérsékleten - véget nem érő sorozatát látja maga előtt, ha a jövőbe tekint. Mi, részecskefizikusok, arra törekszünk, hogy kivonjuk magunkat a forgalomból. Ez választott kutatási területünknek egyfajta történelmi dimenziót ad. Problémaválasztásunk is kedvez e történelmi célnak: nem azt kutatjuk, ami érdekes, hasznos vagy széles körben hat, hanem ami történelmileg előremutató, s egy végső elmélet megtalálására ösztönöz bennünket.

E végső elmélet keresése során a problémák idővel túlhaladottá válnak. Ami egykor a frontvonal volt, lásd magfizika az 1930-as években, az ma már a hátszág. Ez történt nemrégiben az erős kölcsönhatás elméletével is. Egy kvantumtérelméletnek, a kvantum-kromodinamikának köszönhetően, most már ismerjük azokat az erőket, amelyek összetartják a kvarkokat a nukleonok belsejében. Amikor azt mondom, hogy ismerjük azokat az erőket, ezen nem azt értem, hogy minden számítást, amit szeretnénk elvégezni, el is tudunk végezni; még mindig képtelenek vagyunk megoldani az erős kölcsönhatás fizikájának néhány klasszikus problémáját, például a proton (a hidrogén atommagja) tömegének a kiszámítását. A Physics Today egyik butácska olvasói levele azt kérdezi a minap, minek vessződünk annyit egy olyan spekulatív

alapelmélettel, mint a húrelmélet, amikor a proton tömegét mind a mai napig nem sikerült kiszámítani. Az efféle kritika nem érti a történelmi célú kutatások lényegét. A kvantum-kromodinamika felhasználásával már elegendő problémát megoldottunk ahhoz, hogy megbizonyosodjunk róla: az elmélet helyes. Anélkül is biztosan haladhatunk egy végső elmélet felé, hogy meg kellene hódítanunk a megoldatlan problémák összes szigetét. Valahogy úgy, ahogy a második világháborúban az amerikai hadiflotta: kikerülve a jelentős japán erőket felvonultató Truk- és Rabaul-szigeteket, Saipan felé indult, amelynek bevétele jobban szolgálta a végső stratégiai célt, a szigetország elfoglalását. Nekünk is meg kell tanulnunk, hogy vannak problémák, amelyek felett nyugodtan átléphetünk. Ezzel nem azt akarom mondani, hogy ezekkel a problémákkal nem érdemes foglalkozni, sőt, ami azt illeti, egyik legutóbbi munkám a kvantum-kromodinamika magfizikában történő alkalmazása volt. Az atomerő klasszikus problémája mindig nagyon érdekelt, de nem ringatom magam abban az illúzióban, hogy ez a munka fontos állomása annak a történelmi fejlődésnek, amely egy végső elmélet felé mutat. Az

atomerő továbbra is érdekes kutatási téma, de nem az alapfizika történelmi missziójának részeként.

A történelem, értékei mellett, veszélyeket is rejt magában. Miközben a múlt nagyszerű felfedezésein, heroikus eszméin - relativitáselmélet, kvantummechanika stb. - merengünk, túlzott tisztelettel tekintünk rájuk, és ezért nem a megfelelő helyet jelöljük ki számukra abban a rendszerben, amilyenek a végső elméletet képzeljük el. Jó példa erre az általános relativitáselmélet, amely abban a formájában, ahogy Einstein 1915-ben megalkotta, szinte logikai szükségszerűségnek tűnik. Einstein egyik alapelve, a gravitáció és a tehetetlenség ekvivalenciájának alapelve szerint a gravitáció és a tehetetlenségi hatások (például a centrifugális erő) között nincs különbség. Az ekvivalenciaelv úgy is megfogalmazható, hogy a gravitáció nem más, mint a tér és az idő elgörbülésének eredménye. E nagyszerű gondolatból majdnem egyértelműen következik Einstein gravitációelmélete. De csak majdnem. 1915-ben az általános relativitáselmélet egyenleteinek kiszámításához Einsteinnek egy újabb hipotézist kellett felállítania; feltételezte, hogy az általános relativitáselmélet egyenletei másodfokú parciális differenciálegyenletek. Itt most nincs mód arra, hogy részletesen kifejtsem, mi a másodfokú parciális differenciálegyenlet, de nagyjából olyan egyenletről van szó, amelyben nem csak olyan tényezők szerepelnek, mint például a gravitációs erők és ezek időbeli és térbeli változásának sebessége, hanem a változás sebességének változását kifejező deriváltak is. Magasabb rendű, például harmadfokú, tehát a másodfokú deriváltak változásának sebességét kifejező deriváltak nem szerepelnek az egyenletekben. Mindez így túlzottan technikai jellegű, és távolról sem olyan grandiózus, mint az ekvivalenciaelv. Csupán azt korlátozza, milyen rendű egyenletek szerepelhetnek az elméletben. Vajon miért állította fel Einstein ezt a meglehetősen technikai jellegű hipotézist anélkül, hogy filozófiailag alátámasztotta volna? Mindenekelőtt azért, mert akkoriban ez volt a megszokott kifejezési forma: Maxwellnek az elektromágneses erők meghatározó egyenletei és a hangterjedést meghatározó hullámegyenletei mind másodfokú differenciálegyenletek. Ennek a hipotézisnek a felállítása tehát 1915-ben egy fizikus számára magától értetődő volt. Ha egy teoretikus már végképp nem tudja, hogyan tovább, jó taktikának tűnik, ha hipotézisét a legkevésbé bonyolult eshetőségre építi fel; hátha ez egy megoldható elméletet eredményez, s így legalább annak eldöntésére van esély, hogy az elmélet megegyezik-e a tapasztalattal. Einstein esetében bevált a taktika.

Ez a gyakorlati eredmény azonban önmagában nem nyújthatott olyan végső logikai magyarázatot, amellyel egy Einstein megelégedett volna. Einsteinnek soha nem egyszerűen az volt a célja, hogy olyan elméleteket alkosson, amelyek adatokkal igazolhatók. Erről ő így vall: "nem elég tudnunk azt, milyen a világmindenség és miként működik, hanem azt is tudnunk kell - legyen ez a cél bármennyire utópisztikus vagy látszólag szemtelenül kihívó -, miért ilyen és nem másmilyen..." Bizonyos, hogy ezt a célt nem érte el, amikor önkényesen azzal a feltételezéssel élt, hogy az általános relativitáselmélet egyenletei másodfokú differenciálegyenletek. Átalakíthatta volna az egyenleteket negyedfokúra, de nem tette.

Ebben a kérdésben a mi véleményünk, amely az elmúlt tizenöt-húsz év során alakult ki, különbözik Einsteinétól. Ma már sokan véljük úgy, hogy az általános relativitáselmélet nem egyéb, mint egy hatékony térelmélet, amely közelítésként szolgál egy nagyobb elmülethez, olyan közelítésként, amely a nagy távolságok határain belül érvényes, feltehetően minden olyan távolságot magában foglalva, amely nagyobb, mint az atommag mérete. Sőt, ha Einstein egyenleteiben valóban szerepelnének negyedfokú vagy magasabb rendű deriváltakat magukban foglaló kifejezések, ezek szerepe a kellően nagy távolságok esetében elenyésző lenne. Ezért vált be Einstein taktikája. Ésszerű okunk van tehát feltételezni, hogy az elmélet egyenletei másodfokú differenciálegyenletek, mivel az egyenletekben szereplő azon kifejezéseknek, amelyek magas rendű deriváltakat foglalnak magukban, nincs jelentős

szerepük a csillagászati megfigyelésekben. De ha jól tudom, ez a meggondolás nem Einsteintől származik.

Talán részletkérdésnek látszik, de ami azt illeti, a gravitációval kapcsolatos legérdekesebb kutatások ma épp azokon területeken folynak, ahol a magasabb rendű deriváltak jelenléte a téregyenletekben rendkívüli jelentőségű. A gravitáció kvantumelméletének legfontosabb problémáját az okozza, hogy amikor különböző számításokat végzünk, például megpróbáljuk kiszámítani a valószínűségét annak, hogy az egyik gravitációs hullám szétszóródik-e a másik gravitációs hullám által, végtelen számú megoldást kapunk. A klasszikus gravitációelmélet egy másik problémáját a szingularitások jelenléte okozza: az anyag - végtelen energiasűrűséggel és végtelen téridőgörbülettel - látszólag összeomlik a tér egy pontján. Ezek a józan észnek ellentmondó jelenségek, amelyek már sok évtizede élénken foglalkoztatják a fizikusok képzeletét, pontosan azok a problémák, amelyekben a nagyon rövid, az atommag méreténél jóval kisebb távolságokon fellépő gravitációról van szó, ellentétben a csillagászat nagy távolságaival.

A modern térelmélet szerint a gravitáció kvantumelméletében nincsenek infinitások. Használatuk pontosan ugyanúgy szűnt meg, mint bármelyik másik elméletben: a téregyenletek paramétereinek újradefiniálása által; ez azonban csak akkor működik, ha ebbe a negyedfokú és minden ennél magasabb rendű deriváltat magában foglaló kifejezéseket is fölveszünk. A gravitációs elméletben jelen lévő infinitások és szingularitások régi problémájával nem foglalkozhatunk úgy, hogy közben Einstein elméletét mint alapelméletet komolyan vesszük. A modern felfogás - ha tetszik, az én felfogásom - szerint Einstein elmélete nem egyéb, mint egy nagy távolságokon érvényes approximáció, amelytől nem várható el, hogy megoldja az infinitások és szingularitások problémáját. Ennek ellenére néhány, a kvantumgravitációval hivatásszerűen foglalkozó fizikus egész életét az eredeti Einstein-elmélet - amelyikben csak másodfokú differenciálegyenletek szerepelnek - infinitásokkal és szingularitásokkal kapcsolatos problémákra való alkalmazásával tölti. Komplikált formalizmusok jönnek létre, amelyek Einstein elméletének egyre bonyolultabb értelmezésére törekednek azt remélve, hogy mindeközben az infinitások vagy a szingularitások csak elvesznek valahol. Ez az általános relativitáselmélet eredeti formájához való értelmetlen ragaszkodás - az elméletnek a történelmi sikerek nyomán kialakult óriási nimbusza révén - továbbra is makacsul tartja magát.

Így nehezednek ránk súlyként a múlt nagyszerű, heroikus eszméi, tisztánlátásunkat is elhomályosítva. Más szóval, a legsikeresebb eszmékkal szemben legyünk a leginkább bizalmatlanok. Egyébként úgy járhatunk, mint a francia hadsereg, amely 1914-ben megpróbálta megismételni Napóleon sikereit, és majdnem elvesztette a háborút, majd 1940-ben megpróbálta megismételni Petain marsall 1916-ban Verdun védelmében elért sikereit, de súlyos vereséget szenvedett. Hasonló példákat a fizika történetében is találni. Például a kvantumtérelméletnek van egy megközelítési módja, a szekunder kvantálás, amely szerencsére már nem játszik jelentős szerepet a kutatásban, annál inkább jelen van azonban az oktatásban. A szekunder kvantálás fogalma Jordan és Klein 1927-ben írt tanulmányához köthető, amely a következő gondolattal áll elő: miután bevezettünk egy hullámfüggvényt a részecskék kvantáláselméletében, a hullámfüggvényt kvantálnunk kell. Meglepő módon sokan hiszik, hogy ez a kvantumtérelmélet. Azonban ez nem az.

Valószínűleg mai elméleteinkre is ugyanez a sors vár. A gyenge, elektromágneses és nagy erők standard modellje, amely a természetnek csak a mai részecskegyorsítóknál vizsgálható jelenségeit írja le, meglehet, hogy nem tűnik el, és nem cáfolódik meg, hanem majd egész más

módon vesszük szemügyre. A legtöbb részecskefizikus számára ma a standard modell nem egyéb, mint egy hatékony térelmélet, amely egy alapvetőbb elmélet approximációja kis energiákra.

Elég azonban a történelem veszélyeiből, most térjünk rá arra, hogy mit tartogat a tudomány a történelem számára. Hajlamosak vagyunk úgy elképzelni a felfedezéseket, mintha azok a mi jelenlegi felfogásunkkal összhangban születtek volna meg. Gerald Holton sokat tett azért, hogy e veszélyekre felhívja a figyelmet, és megszüntesse a félreértéseket. Einsteinról írt tanulmányaiban megmutatja, hogy Einstein nem úgy jutott a speciális relativitáselmülethez, hogy azt Michelson és Morley kísérletéből vezette volna természetes módon le, amely kísérlet bebizonyította, hogy nincs éteren keresztüli mozgás. Holton Keplerről is írt. Életem egy pontján én is egyike voltam azoknak, akik úgy tudták, hogy Kepler Tycho Brahe adatainak segítségével alkotta meg három híres törvényét a bolygók mozgásáról. Holton azonban rámutat, hogy az adatok mellett még mi minden hathatott - elég csak a középkor és a görög világ szellemét említeni - Kepler gondolkodására, mi minden járhatott a fejében, aminek látszólag, mai gondolkodásunk szerint, semmi köze a bolygók mozgásához. Ha azt feltételezzük, hogy a régmúlt tudósai ugyanúgy gondolkodtak a dolgokról, mint mi most, hibát követünk el; s ami még rosszabb, nem értékeljük azokat a nehézségeket, intellektuális kihívásokat, amelyekkel szembesültek.

Egyszer a londoni Tate galériában egy idegenvezetőre lettem figyelmes, aki Turner képeiről beszélt egy turistacsoportnak. Turner fontos festő volt, mondta az idegenvezető, mert a XIX. századi impresszionisták előfutára volt. Én úgy gondolom, Turner azért volt fontos festő, mert gyönyörű képeket festett. Fogalma sem volt arról, hogy ő valaminek az előfutára. Úgy kell a dolgokat szemlélnünk, ahogy a maguk idejében voltak. Ez természetesen a politikátörténetre is vonatkozik. Itt van például az a kifejezés, hogy "a történelem Whig-féle értelmezése", amely Herbert Butterfield szájából hangzott el először egyik, 1931-ben tartott előadásán. Ezen Butterfield a következőt értette: "A Whig történész hisz abban, hogy a történelemben működik egy kibontakozó logika." Ezek után megtámadja Lord Actont, akit a Whig történész archetípusának tekint. Acton arra használta a történelmet, hogy morális ítéleteket mondjon ki a múltra, azt akarta, hogy a történelem legyen "a polémiák döntőbírája, annak a magas erkölcsi nívónak a védelmezője, amelyet a földi hatalmak és maga a vallás folytonosan lejjebb szállít [...] A történettudomány feladata, hogy fenntartsa a morált mint az emberek és dolgok egyedüli pártatlan mérővesszejét." Butterfield így folytatja: "Ha a történelem egyáltalán tehet valamit, az az, hogy emlékezetünkbe idézi a bizonyosságainkat aláásó komplikációkat, és meggyőz bennünket arról, hogy ítéleteink az időhöz és a körülményekhez viszonyítottak [...] A történelem még soha senkit nem igazolt hosszú távon. Soha nem fordult még elő, hogy a végkifejlet, az események későbbi alakulása vagy az idő múlása igazolta volna, hogy Luthernek igaza volt a pápával szemben, vagy hogy Pitt tévedett Charles James Fox ellenében."

Ez az a pont, ahol a tudománytörténész és a politikátörténész útjai el kell hogy váljanak. Az eltelt idő igenis igazolta, hogy például Darwinnak igaza volt Lamarckkal szemben, az atomistáknak igazuk volt Ernst Mach-hal szemben, és Einsteinnek is igaza volt az experimentalista Walter Kaufmannnal szemben, aki a speciális relativitáselmüleletet cáfoló adatokkal rukkolt elő. Jól látta tehát Butterfield: a Whig-morál (még kevésbé a Whig-párt) semmilyen értelemben nem létezhetett Luther idejében. Az viszont tény, hogy a természetes kiválasztódás Lamarck idejében is működött, az atom is létezett Mach korában, és a gyors elektronok viselkedése már Einstein előtt is megfelelt a relativitás törvényeinek. A jelenkori

természettudomány oly módon lehet releváns a tudománytörténetben, ahogy a mai morális és politikai ítéletek nem lehetnek azok a politika- vagy társadalomtörténetben.

Sok történész, szociológus és tudományfilozófus, túlzottan tartva a történelem Whig-féle értelmezésétől, a historicizmust a végletekig viszi. Holtont idézve: "Az újabb keletű filozófiai irodalomban gyakran találkozni azzal az állítással, hogy a tudomány, egyfajta perpetuális Brown-féle mozgással, pusztán csak tántorog egyik divattól, megtéréstől, forradalomtól vagy összemérhetetlen példaképtől a másikig, minden észrevehető irány vagy cél nélkül." Hasonló véleményemnek adtam hangot úgy másfél évvel ezelőtt az Amerikai Művészeti és Tudományos Akadémián megtartott beszédem egyik elejtett megjegyzésében, miszerint vannak emberek, akik szerint a tudományos elméletek nem egyebek, mint társadalmi konstrukciók. A beszédet az akadémia - bevett gyakorlatának megfelelően - terjesztette, aminek során egy példány olyasvalakinek a kezébe jutott, aki több mint húsz évvel ezelőtt szoros kapcsolatban állt a Sociology of Scientific Knowledge (SSK), a Tudományos Ismeretek Szociológiája elnevezésű mozgalommal. Ez az illető egy hosszú és panaszos levelet írt nekem. Főleg az edinburghi egyetemen elindított Strong programra vonatkozó megjegyzésem ellen kelt ki. Ez a program egy radikális szociokonstruktivista nézetet képvisel, amely szerint a tudományos elméletek nem egyebek, mint társadalmi konstrukciók. Egy súlyos köteg esszét is küldött, amelyek őszintén azt demonstrálják, hogy ő és a kollégái elismerik: a valóságnak van szerepe világunkban. Komolyan vettem e kritikát, és elhatároztam, elolvasom az esszéket. Átnéztem régi leveleimet is, amiket Harry Collinsszal váltottam, aki több évig vezetője volt a jól ismert Tudományos Ismeretek Szociológiája csoportnak a bathi egyetemen. Az egészzel az volt a célom, hogy az esszéket próbáljam meg annyira megértően kezelni, amennyire csak tőlem telik, próbáljam meg megérteni, hogy miről szólnak, és feltételezzem, valami olyasmiről kell hogy szóljanak, ami nem abszurd.

Az egyik cikkben, amelynek szerzője David Bloor, az edinburghi csoport egyik tagja, valamint a Harry Collinsszal folytatott levelezésemben találtam is egy (bár ki nem fejtett) álláspontot, amely első ránézésre nem tűnik abszurdnak. Ha jól értem, van egy "metodológiai idealizmusnak" vagy "metodológiai antirealizmusnak" nevezett irányzat, amely szerint a történészeknek vagy szociológusoknak nem szabad állást foglalniuk olyasmiben, ami alapvetően igaz vagy valódi. Ahelyett, hogy a mai tudományos ismereteket vezérelvéként alkalmaznák munkájukban, szól az érvelés, meg kell próbálniuk úgy szemlélni a dolgokat, ahogy a vizsgált korszak tudósai szemlélhették. Ez a nézet önmagában véve még nem abszurd. Sőt felvértezhet bennünket az olyasfajta ostobaság ellen, mint amit (például) én követtem el akkor, amikor Kepler munkásságát a bolygók mozgásáról jelenlegi fogalmaink szerint értelmeztem.

Ennek ellenére a metodológiai antirealizmussal továbbra sem sikerült kibékülnöm, bár egy ideig nem igazán tudtam, mi nem tetszik benne. Ennek az esszének a megírása közben megpróbáltam újra végiggondolni a dolgot, és úgy találtam, hogy van néhány apróbb baj a metodológiai antirealizmussal: elsorvaszthatja a történeti kutatást, gyakran unalmas, és alapvetően lehetetlen. De ha komolyabban közelítem meg a kérdést, azt is mondhatnám, hogy van egy súlyos hibája: nem érti a tudománytörténet lényegét.

Kezdjük az apróságokkal. Ha lehetséges lenne, hogy mindent rekonstruáljunk, ami egy múltbeli tudományos felfedezés során történt, nyugodtan elfelejthetnénk mindent, ami azóta történt. Valójában azonban sok minden, ami akkor megtörtént, örökre ismeretlen marad a számunkra. Egyetlen példát vegyünk csak. J. J. Thompson egy kritikus mennyiséget, az elektron tömegének és töltésének az arányszámát kereste azokban a kísérleteiben, amelyek az

elektron felfedezőjeként tették ismertté a nevét. Ahogy általában lenni szokott, egy sor értéket talált. Bár publikációiban különféle értékek szerepelnek, a legszívesebben mindig a magasabb értékekre hivatkozott. Vajon miért a magasabb értékek voltak Thompson kedvencei? Talán tudta, hogy azokon a napokon, amikor a mérési eredmények megszülettek, a szokásosnál is gondosabb volt: kivételesen nem rúgott bele a laboratóriumi asztalba vagy jól aludt előző éjjel. De az is elképzelhető, hogy az első mérések magas értékeket eredményeztek, és eltökélt szándéka volt, hogy bebizonyítsa, az elején mért jól. Melyik feltételezés a helyes? Egyszerűen lehetetlen rekonstruálni a múltat. Sem a jegyzetfüzetei, sem az életrajza nem teszi lehetővé, hogy minden részletében újra átéljük azokat a napokat a Cavendish laboratóriumban, és megtudjuk, mely napokon volt Thompson ügyetlenebb vagy álmosabb a megszokottnál. Egy dolgot azonban tudunk: a fajlagos elektrontöltés tényleges értékét, ami ugyanakkora volt Thompson idejében is, mint ma. Ez az érték Thompson mérési eredményeiben az alacsonyabb értékek között szerepel, amiből nagy valószínűséggel arra lehet következtetni, hogy amikor a magas értékeket mérte, kevésbé volt gondos, s csak azért kedvelte jobban ezeket az értékeket, mert az első méréseinek helyességét szerette volna igazolni.

Ez meglehetősen triviális példa a mai tudományos ismeretek tudománytörténeti alkalmazására, mivel az előzőekben csak egy számról és nem egy természeti törvényről vagy egy ontológiai alapelvről volt szó. Csupán azért választottam ezt a példát, mert jól szemlélteti, hogy a jelenkori tudományos ismeretek mellőzése a történelem kutatásának egyik értékes eszközét dobja sutba.

A metodológiai antirealizmus árnyoldalai közé sorolható az is, hogy az az olvasó, aki semmit sem tud a világról megszerzett jelenlegi tudásunkról, valószínűleg borzasztó unalmasnak találja a tudománytörténetet. Vegyünk például egy történészt, aki leírja, hogy 1911-ben Kamerlingh Onnes holland fizikus egy hideg higanyminta elektromos ellenállásának mérése közben azt hitte, hogy rövidre zárt áramkört talált. A történész ezután hosszú oldalakon keresztül ecsetelné, hogyan szedte szét Onnes és kötötte újra össze a vezetőkeket a rövidzárlat okát keresve. Lehet-e unalmasabb dolog annál, mint ezt a leírást úgy olvasni, hogy nem tudjuk előre: a készülékben nem volt rövidzárlat - amit Onnes megfigyelt, az valójában a lehűtött higany ellenállásának a megszűnése volt, ami egy bizonyos hőmérsékleten következik be. Mindez nem kevesebbet jelentett, mint a szupravezetés felfedezését. Természetesen ma már nem fordulhat elő, hogy egy fizikus vagy fizikatörténész ne tudjon a szupravezetésről. Olyannyira nem, hogy Kamerlingh Onnes kísérleteinek olvasása közben már el sem tudjuk képzelni: az ő problémája kizárólag a rövidzárlat lett volna. S még ha soha nem hallottunk volna a szupravezetésről, akkor is tudnánk, hogy a rövidzárlat mellett ott még valami másnak is történnie kellett; máskülönben a történész miért fárasztana bennünket ezekkel a kísérletekkel? Sok kísérleti fizikus talált már rövidzárlatot, de emiatt még senki nem foglalkozik velük.

De ezek csak kisebb jelentőségű kérdések. A metodológiai antirealizmus leggyengébb pontja, hogy nem érti a tudománytörténet lényegét, azt a sajátosságát, ami a többi történeti tudománytól megkülönbözteti. Bár a tudományos elméletek bizonyos értelemben társadalmi konszenzusok, abban viszont különböznek minden más konszenzustól, hogy függetlenek a kultúrától és állandók.

Éppen ez az, amit sok tudományozó tagad. David Bloor mondta egy éve egy előadásán a Berkeley egyetemen: "a lényeg az, hogy a valóság aluldeterminálja a tudományos megismerést". Azt hiszem, ez valami olyasmit jelent, ő elismeri ugyan, hogy a valóság némileg hat arra, amit a tudósok tesznek, tehát a tudományos elméletek nem (pusztán)

társadalmi konstrukciók, de nem is egész egyszerűen azért azok, amik, mert ilyen a világ. Hasonló szellemben érvel Stanley Fish egy nemrég a New York Timesban megjelent cikkében, miszerint a fizika törvényei olyanok, mint a baseball szabályai. Mindkettő nyilvánvalóan függ a külső valóságtól - végül is, ha a labdák másként mozognának a Föld gravitációjának hatására, a szabályok egymáshoz közelebb vagy egymástól távolabb jelölnék ki az alappontokat - a baseball szabályai azonban a játék történeti fejlődését, valamint a játékosok és a szurkolók preferenciáit is tükrözik.

Bloor és Fish állításai a természeti törvényekről csak e törvények felfedezésének idejére érvényesek. Holton Einsteinről, Keplerről és a szupravezetésről írott munkáiból kiderül, milyen sok kulturális és pszichológiai hatás érvényesül a tudományos kutatómunkában. A természet törvényei azonban nem olyanok, mint a baseball szabályai. Kultúramentesek és örök érvényűek. Nem úgy kultúramentesek, ahogyan felfedezték őket, nem ahogy első felfedezőjük látja őket, és nem is akkor, amikor az elméletek elfogadásáról - Latour és Woolgar szavaival - "egyezkedések" döntenek, hanem végső formájukban, amikor már a kulturális hatások kiszűrődtek. Még a veszélyes "pusztán" kifejezést is megkockáztatnám: olyan lényegtelen dolgoktól eltekintve, mint például az általunk használt matematikai jelölések, a fizika törvényeinek összessége, ahogy ma ismerjük őket, pusztán a valóság leírása.

Azt nem tudom bizonyítani, hogy a fizika törvényei - érett formájukban - kultúramentesek. A fizikusok a késői XX. század nyugati kultúrájába ágyazottan élnek, és érthető a kételkedés annak hallatán, hogy a jelenlegi ismereteink Maxwell egyenleteiről, a kvantummechanikáról, a relativitásról vagy az elemi részecskék standard modelljéről kultúramentesek. Én azért gondolom így, mert az elméleteket alátámasztó tisztán tudományos érvek számomra meggyőző erejűek. Ehhez még azt tudnám hozzátenni, hogy a fizikusok összetételének megváltozása - különösen a nők és az ázsiaiak száma nőtt meg - nem járt együtt a fizika tudományos megismerési módszereinek a megváltozásával. Ezek az érett törvények keményen ellenállnak a kulturális hatásoknak.

A tudománytörténetet továbbá az különbözteti meg a politika- vagy művészettörténettől (a kultúra hatásáról tett megjegyzéseimet erősítendő), hogy vívmányai örök érvényűekké válnak. Ez az állítás mintha ellentmondana egy, az esszé elején található másiknak, amely szerint mi már másként ítéljük meg az általános relativitáselméletet, mint Einstein, és hogy a standard modellt sem úgy ítéljük már meg, mint létrejöttkor. Megváltozott tudásunk az elméletek érvényességi köréről, valamint arról, miért igazak az elméletek. Például volt idő, amikor azt gondoltuk, hogy a természetben a bal és a jobb között tökéletes szimmetria van, majd felfedezték, hogy ez csak bizonyos körülmények között és bizonyos mértékű közelítéssel igaz. De a bal és a jobb közötti szimmetria nem egyszerű tévedés volt; feladnunk sem kellett az elvet, pusztán annyi történt, hogy ma már jobban értjük. Érvényességi körén belül ez a szimmetriaelmélet örök érvényű részévé vált a tudománynak.

Továbbra is fenntartom, hogy a szociokonstruktivisták alapvetően tévednek. Saját álláspontomat azzal a matematikai fizikából kölcsönzött jelenséggel tudnám megvilágítani, amit fix ponthoz való közelítésnek nevezünk. A fizikában több problémakör foglalkozik valamilyen térben történő mozgással. Ezek a problémák olyan egyenletekben fogalmazódnak meg, amelyek megszabják, hogy ami a térben valahonnan elindul, az mindig ugyanabba a pontba, a fix pontba érkezen meg. Valami hasonlóra gondolhattak az ókori földrajztudósok is, amikor azt mondták, hogy minden út Rómába vezet. A fizikai elméletek olyanok, mint a fix pontok - vonzanak bennünket. A kezdőpontok helyzetét meghatározhatja a kultúra, az

útvonalakra hatással lehetnek világnézetek, a fix pont azonban ott van a helyén, az fix. Minden fizikai elmélet efelé törekszik, és mikor már elérte és megismerte, megáll.

A fizikának az a területe - a mezőelmélet és az elemi részecskék -, amelyen egész életemben dolgoztam, egy fix pont felé halad. De ez a fix pont más, mint a többi. Az a végső elmélet, amely felé haladunk, egy korlátlan érvényességű, az univerzum minden jelenségére alkalmazható elmélet lesz, egy olyan elmélet, ami - ha végül elértük - a világ tudáskészletének örökös része lesz. Akkor majd munkánk, a részecskefizikusoké, befejeződik, és nem lesz belőle más, csak a történelem.

Fordította: Baticz Attila